

GYULAI PÁL ÉS ZRÍNYI

Egyszer – nagyon régen, de mindenesetre az általam is jegyzett második gimnáziumi irodalom tankönyv megjelenése után – beszélgettünk Jelenits István tanár úrral Zrínyi Miklósról. Ő megjegyezte, hogy a *Zrínyiászban* az általam számba vett bibliai allúziókon túl van egy, mégpedig nagyon fontos célzás, illetve előkép: ez pedig nem egyéb, mint a XV. ének vége, ahol a mártír Zrínyi előtt úgy nyílik meg a menny, mint az *Apostolok Cselekedeteiben* Szent István, az első vértanú előtt. Én nagyon megörültem ennek a cáfolhatatlan adaléknak, és ezért engedje meg a tanár úr, hogy a mai ünnepi alkalommal egy kis, Zrínyi utóéletével kapcsolatos szösszenettel próbáljak neki kedveskedni.

*

Sokat gondolkoztam azon, hogy Arany pontosan milyen kritikákra illetve kritikusokra gondolt akkor, amikor szóvá tette, hogy nem éppen egyértelmű helyeslés jut azoknak osztályrészül, akik Zrínyit világirodalmi szempontból vizsgálják. „De nem vakmerő kegyetlen dolog-e, Tassóval Zrínyit párhuzamba tenni? Amaz világhírű jelesség, ez nálunk is inkább nevéről, mint művéről ismeretes; az egy költői aranykor betetézője, emez rideg tünemény az ízlés hajnalának feltetszése előtt; Tassó egy legdusabb fejlettségű poetai nyelv, bájos rhythmus, művelt technica előnyeit mesterileg felhasználva, Zrínyi minden léptén csikorgatva a forma bilincseit, törve a hajlani nem tudó nyelvet; szóval amaz egy Dante, Petrarca, Ariosto gazdag örököse, a mienk holmi Tinódiak, Ilosvaiak közvetlen utódja. Hol itt az egybevetés érintkező pontja? Szinte hallom a féltékeny óvást: mi szükség a nem egyenlőket egy talapra helyezni, hogy a középszerű még inkább eltörpüljön az óriás mellett? Mi szükség szerényebb holdunkat a naphoz emelni, hogy elhalványuljon kölcsönzött világa? Elég ha jóltevő fényt áraszt a mi éjünkre.”⁴

Gyulai Pál bírálatai között szerepel egy különösen éles hangú írás, amelyben a Tolnai Lajos által szerkesztett *Irodalom* című, heti két alkalommal kiadott szépirodalmi, kritikai, művészeti és társadalmi közlöny 1887-ben megjelent I. évfolyamát tűzi tollhegyre. Különösen kifogásolja az Arany ellen irányuló támadásokat. A szerkesztő egyik cikkéből például ezt idézi: „Arany volt egyik alkotója annak az iskolának, mely magyar Olympust akart teremteni magyar istenekkel. Amit Arany Zrínyiről ír, ahogy Arany Zrínyit Tasso,

⁴ Zrínyi és Tasso, in: ARANY János Összes művei, szerk. KERESZTURY Dezső, X. kötet, Prózai művek I., s.a.r.: KERESZTURY Mária, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962, 330–331.

Vergil, sőt, a sorok közt, Homér fölé emelgeti: az egy nagy elmének elszomorító tévedése!”⁵ Bebizonyítja még azt is, hogy néhány évvel korábban – 1878-ban – Tolnai bezzeg még lelkesen osztotta Arany Jánosnak Zrínyiről alkotott értékelését!

Arany tehát – úgy látszik – jogosan tartott attól, hogy lesznek, akik megtámadják. De kikre gondolhatott akkor, amikor – tanulmánya szövege szerint – már a múltban is föltételezett Zrínyi világirodalmi összehasonlításával kapcsolatos lekicsinylést?! Talán megint csak Gyulai Pál siethet segítségünkre. Van ugyanis egy kisregénye, amely kötetben csak jóval halála után jelent meg, folyóiratbeli első közlését azonban Arany minden bizonnyal olvasta, hiszen az a *Budapesti Viszhang* című, Szilágyi Virgil által szerkesztett folyóirat 1854-iki évfolyamában jelent meg, amely lapnak Arany János maga is munkatársa volt. E kisregény címe: *Jó éjszakát!* Erdélyben játszódik a 18. században, Rákóczi szabadságharcának leverése után. Fő konfliktusa két, ősnemesi családból származó testvér viszálya, amely nem csupán szenvedélyes, hanem politikailag motivált is. (Gyulai Pál Apor Péter könyvét használta az erdélyi erkölcsök *neumodisch* változásának ábrázolásához.) Az ifjabb testvér, Boldizsár a lelkes kuruc ál-labanccá változik, s eközben hevesen udvarol – előbb csak álcából, majd szívből – labanc gróffá vált bátyja feleségének, az osztrák Amália grófnőnek. Franciául beszélgettek és „Ha Amália grófnő francia költőket olvasott, a világ legszebb nyelvének találta a francziát, s nyomorult rím kovácsnak tetszett előtte Zrínyi, a magyar költészet fejedelme.”⁶

Egyáltalán nem tartom lehetetlennek, hogy e majdnem-remekmű, Gyulai Kemény Zsigmondhoz méltó alkotása olvastán kristályosodott ki Aranyban a gondolat, hogy ha Zrínyi igazi nagyságát a szélesebb olvasóközönségnek is be akarja bizonyítani, akkor nem mehet el hallgatólaga a közvélemény (akár szakmabeliek, akár a szó jó értelmében vett dilettánsok) meggyőződése mellett, amely a szokásos magyar kisebbségi érzéstől vezettetve, kurucként, vagy labancként valójában politikailag és nem esztétikailag ítélte a magyar múlt irodalmi értékei fölött.

Tehát felvette a kesztyűt.

⁵ GYULAI Pál, Bírálatok, cikkek, tanulmányok, s.a.r. és a jegyzeteket írta BISZTRAY Gyula és KOMLÓS Aladár, („A magyar irodalomtörténetírás forrásai” 5), Akadémiai Kiadó-MTA ITI, 1961, 594.

⁶ GYULAI Pál, *Jó éjszakát!*, kiadta és bevezetéssel ellátta GALAMB Sándor, Franklin Társulat, Budapest, 1922, 71.